

ФОНДОВІ КОЛЕКЦІЇ. ОКРЕМІ ЗНАХІДКИ

КРЕМ'ЯНА КОЛЕКЦІЯ СТОЯНКИ ПІДКАМІНЬ-МОНАСТИР
ІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ 2019 РОКУ

Дмитро СТУПАК¹ , Олександр СИЛАЄВ² , Зоя ІЛЬЧИШИН²

¹Інститут археології НАН України,
пр. Володимира Івасюка, 12, 04210, м. Київ, Україна,
e-mail: stupak17@ukr.net

²Науково-дослідний центр «Рятівна археологічна служба»
Інституту археології Національної академії наук України,
вул. Винниченка, 24, 79088, м. Львів, Україна,
e-mail: silayevs@ukr.net, zoya.arch@gmail.com

Зазначено, що пам'ятка Підкамінь-Монастир локалізована в с. Підкамінь Золочівського району Львівської області на території монастиря домініканців XV–XVIII ст. Вказано, що споруди монастиря розташовані на високому плато (урочище – гора Рожаниця), що підноситься над долинами річок Іква та Серет, на вододілі басейнів Дніпра та Дністра.

Зауважено, що під час археологічних досліджень НДЦ «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України у 2019 р. на внутрішньому подвір'ї монастиря було виявлено 958 крем'яних артефактів.

Доведено, що крем'яні матеріали стоянки Підкамінь-Монастир належать щонайменше до трьох хронологічних періодів. Більшість крем'яних артефактів належить до першого – фінальнопалеолітичного періоду заселення пам'ятки і належать до свідерської культури. Зроблено припущення про вірогідність існування ще одного епізоду заселення пам'ятки у фінальнопалеолітичний час, який пов'язаний із носіями красносільських культурних традицій. Другий період пов'язаний із носіями раделицької традиції кременеобробки часу кінця мезоліту – початку неоліту. Третій період, вірогідніш за все, пов'язаний із існуванням на пам'ятці монастиря.

Ключові слова: Україна, фінальний палеоліт, мезоліт, неоліт, свідерська культура, пам'ятки типу Раделічі, модерний час, кресальні кремені.

Пам'ятка Підкамінь-Монастир розташована у селищі Підкамінь Золочівського району Львівської області на території монастиря домініканців (тепер – монастир Походження Древа Христа Господнього). Вона займає дуже вигідне положення між басейнами Дніпра і Дністра, будучи розташована на високому плато, що здіймається над долинами річок Іква та Серет. Ця місцевість має назву гора Рожаниця (рис. 1, 1). Комплекс монастиря домініканців у смт. Підкамінь був взятий під охорону як пам'ятка архітектури національного значення XV–XVIII ст. (охоронний номер 407) Постановою Ради Міністрів УРСР № 970 від 24 серпня 1963 р. Окрім цього, у межах та на околицях селища у 1980–2000-х роках було виявлено і досліджено 5 археологічних пам'яток. Одна з них – поселення Підкамінь-II – локалізована на південно-західному схилі гори Рожаниці, за 50 м на південь від зовнішньої огорожі монастиря (рис. 1, 3). Пам'ятку досліджували Михайло Рожко у 1981 р. та Микола Бандрівський у 1987 р., які зафіксували тут горизонти доби фінального палеоліту, мезоліту, висоцької культури і Київської Русі. На початку 2000-х років культурний шар цієї багат шарової пам'ятки вже був суттєво знищений самовільними кар'єрами [Онищук, 2008, с. 185].

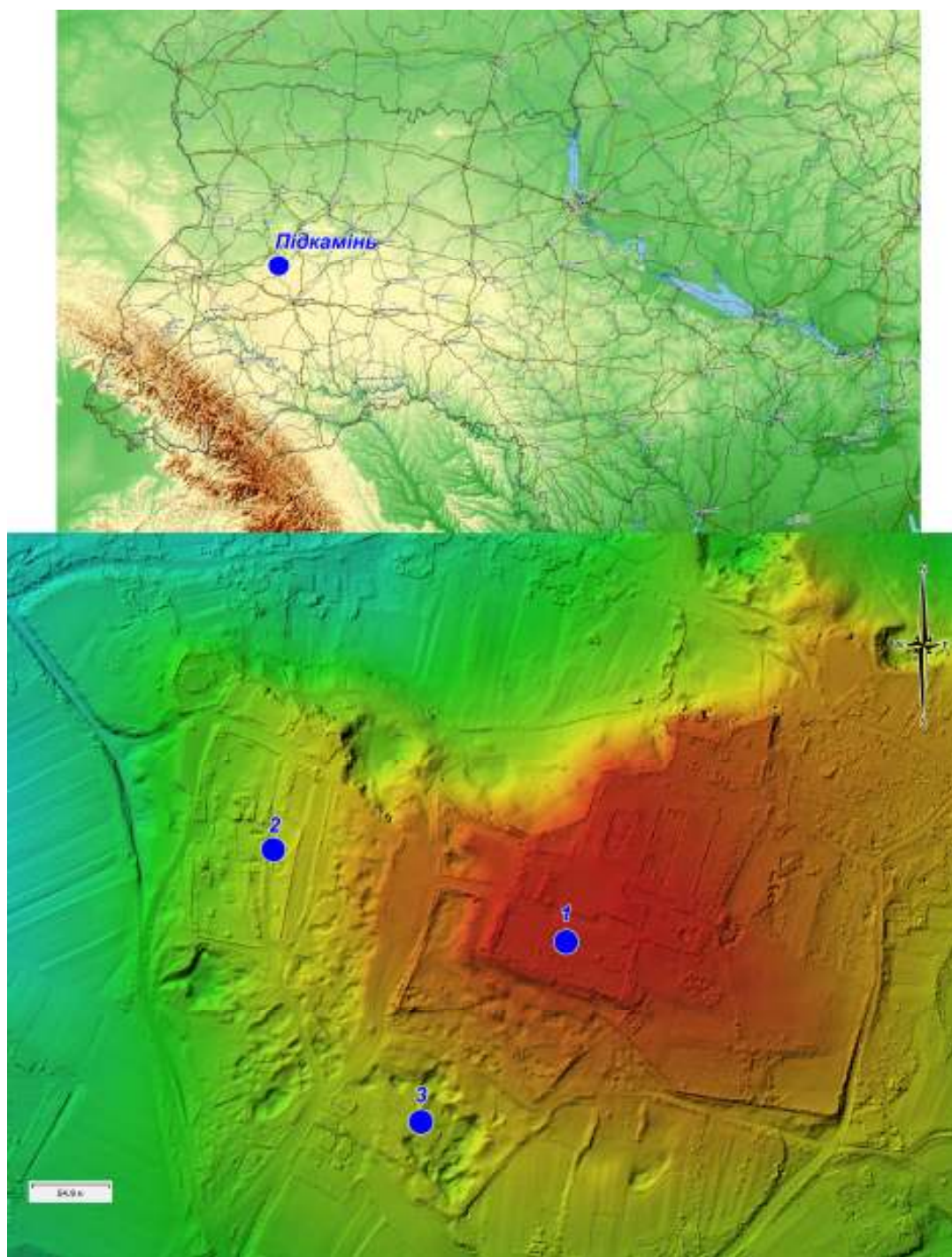

Рис. 1. Розташування селища Підкамінь (1), та пам'яток з матеріалами доби палеоліту навколо монастиря домініканців (1 – Підкамінь-Монастир, 2 – Підкамінь-1, 3 – Підкамінь-II)

Fig. 1. Location of the village of Pidkamin (1), and the sites with materials of palaeolithic time around the Dominican monastery (1 – Pidkamin-Monastery, 2 – Pidkamin-1, 3 – Pidkamin-II)

У 2015 р. співробітники науково-дослідного центру «Рятівна археологічна служба» Інституту археології Національної академії наук України (НДЦ «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України) виявили сліди ще однієї стоянки доби палеоліту

(Підкамінь-1) під час обстежень ділянки будівництва житлового будинку на вул. о. Методія, за 0,2 км на захід від в'їзної брами монастиря (рис. 1, 2). Невелика колекція із 17 крем'яних артефактів була зібрана вздовж тераси у підніжжі крутого західного схилу монастирської гори. Вона включала фрагмент нуклеуса, пластинчасті та відщепові сколи і вироби з вторинною обробкою – різці, скобелі та скребки (рис. 3). Більшість виробів були вкриті патиною світло-блакитного, білого, світло-сірого відтінку. На основі аналізу технології виготовлення і техніки вторинної обробки знарядь їх віднесено до доби пізнього палеоліту, однак для більш точної класифікації знахідок було замало [Сілаєв та ін., 2016, с. 104].

Рис. 2. Планіграфія і локалізація знахідок крем'яну в межах ділянок шурфування та нагляду
Fig. 2. Planigraphy and localization of flint finds within test-pits and surveillance areas

У 2019 р. на замовлення департаменту архітектури та розвитку містобудування Львівської обласної державної адміністрації експедиція НДЦ «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України під керівництвом Олександра Сілаєва проводила археологічні дослідження на внутрішньому подвір'ї монастирського комплексу. Загальна площа закладених розкопів становила 110 м², а спостереження за земляними роботами під час археологічного нагляду було здійснено на загальній площі майже 1 600 м² [Сілаєв, Ільчишин, 2020а; 2020б, с. 158–160].

Результати досліджень були частково опубліковані, однак стосувались вони переважно результатів досліджень монастирського кладовища XVII–XIX ст. [Сілаєв, Ільчишин, 2021а, с. 341–357; 2021б, с. 47–74]. Натомість поза увагою залишилась по суті унікальна колекція крем'яних артефактів, зібрана під час розкопок та в процесі нагляду на території монастирського подвір'я.

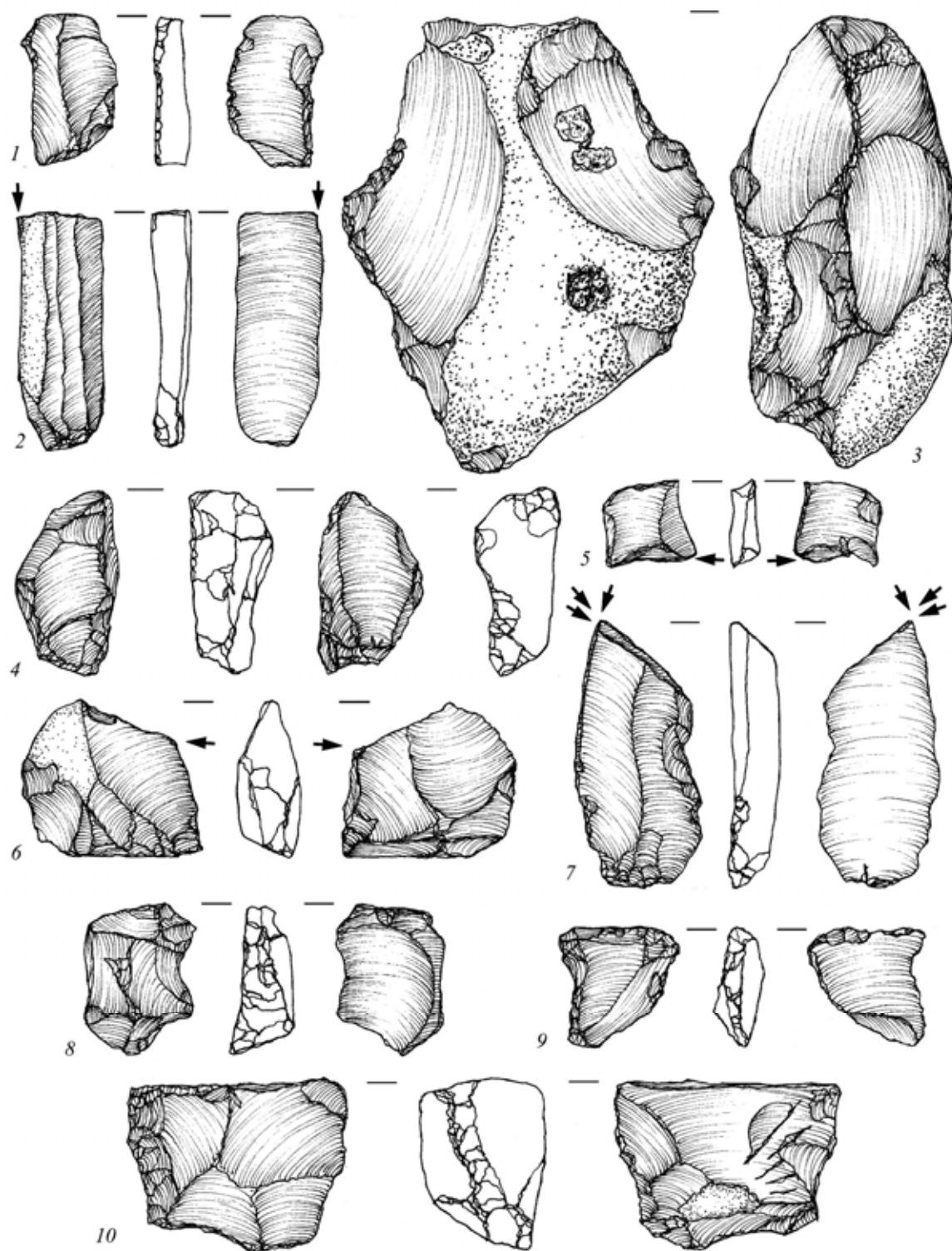

Рис. 3. Крем'яні артефакти з досліджень стоянки Підкамінь-1
Fig. 3. Flint artifacts from the research of the Pidkamin-1 site

Всього було виявлено 958 крем'яних артефактів (табл. 1). Здебільшого ці знахідки є дестратифікованими, оскільки вони були виявлені або під час земляних робіт, або в шурфах на території давнього кладовища, де культурний шар знищений численними похованнями.

Фіксація та визначення ділянок концентрації виявлених знахідок дали змогу накреслити приблизну планіграфію поширення археологічного культурного шару з крем'яними матеріалами в межах внутрішнього подвір'я монастиря (рис. 2). Та, найважливіше, велика за чисельністю збірка артефактів уможливила виконання їх докладного аналізу з розподілом за хронологічними періодами.

На пам'ятці використовувався волинський високоякісний сірий напівпрозорий кремій. Більшість кременів вкрита непрозорою молочно-білою патиною, деякі екземпляри – напівпрозорою біло-блакитною різної інтенсивності. Не патинованими виявлено 20 артефактів. Оскільки саме до останньої групи належать 3 кресальні кремені, можна припустити, що не патиновані сколи, або ж принаймні більшість із них, та не патиновані вироби представляють останні етапи засвоєння дослідженої території.

Таблиця 1

Підкамінь-Монастир. Типологічна структура артефактів

Артефакти	Тр. 1	Ш. 1	Ш. 2	Ш. 3	Ш. 4	Ш. 5	Пох. 29	П/м	Загалом	%
Пренуклеуси	–	–	1	–	–	–	–	–	1	0,1
Нуклеуси	–	–	1	–	1	2	–	11	15	1,57
Уламки нуклеусів	–	–	1	–	–	–	–	7	8	0,84
Відщепи	2	6	52	4	7	10	1	225	307	32,05
Пластини	1	1	54	4	8	3	–	197	268	27,97
Пластинки	–	1	9	3	1	–	–	53	67	6,99
Різцеві сколи	–	–	–	–	–	–	–	4	4	0,42
Знаряддя	1	–	13	3	4	–	–	37	58	6,05
Луски	–	–	–	–	–	–	–	12	12	1,25
Невизначені сколи	–	1	31	–	4	3	–	135	174	18,16
Уламки кременю	–	–	12	2	–	–	–	30	44	4,59
Загалом	4	9	174	16	25	18	1	711	958	100

Нуклеуси, пренуклеус. Пренуклеус виявлено лише один. Він має підтригранну у перетині форму. Розміри артефакту: 75,95×36,39×43,37 мм. Судячи з обрисів негативів сколів формування ребер, процес створення останніх був припинений на початковій стадії. Грубість наявних ребер та залом на одному боці виробу свідчать, що пренуклеус був кинутий на ранній стадії підготовки.

Серед нуклеусів домінують біпоздовжні (табл. 2). Більшість із них становлять біпоздовжні зустрічного сколювання, для пластин і пластинок (рис. 4, 1; 5; 7, 2). Всього таких нуклеусів знайдено 8. Всі вони вкриті молочно-білою непрозорою патиною, 5 із них є підциліндричними, 2 – сплюсненими, 1 – торцевим. На 4 нуклеусах, від етапу підготовки нуклеусу до роботи, частково збереглися реберчасті грані, сформовані поперечними сколами на один бік (рис. 4, 1; 5; 7, 2). Площини сколювання у процесі їх експлуатації підправлялися як одним великим сколом, який, як правило, знімався зі сторони робочої поверхні нуклеусу, так і кількома, переважно дрібними сколами (рис. 4, 1; 5). Другий варіант представлений навіть трохи частіше, аніж перший: 3 нуклеуси мають обидві площини, підправлені кількома сколами, ще на 3 таким чином підправлена одна з площин (рис. 5); 2 нуклеуси мають площини, підправлені зняттям одного великого сколу (рис. 4, 1).

Редукування карнизу представлено на усіх нуклеусах, хоча б на краю однієї площадки. На 3 нуклеусах, окрім редукування, край площадок був пришліфований.

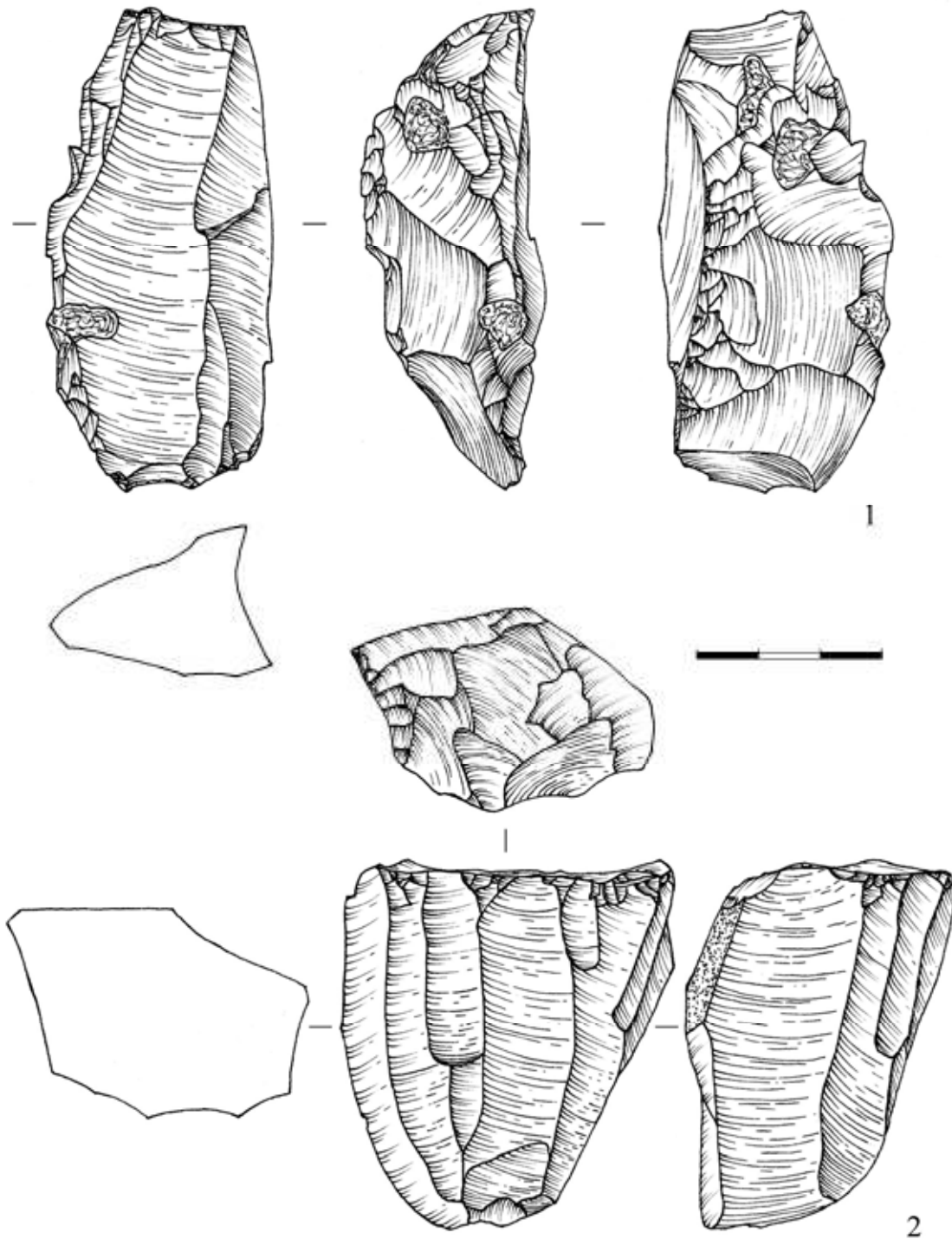

Рис. 4. Підкамінь-Монастир: 1 – нуклеус біпоздовжний для пластин і пластинок; 3 – нуклеус поздовжній підконічний для пластин та пластинок

Fig. 4. Pidkamin-Monastyr. 1 – bidirectional core for blades and bladelets; 2 – unidirectional subconical core for blades and bladelets

Таблиця 2

Підкамінь-Монастир. Пренуклеус і нуклеуси. Типологічна структура

Артефакти	Загалом
Пренуклеус тригранний	1
Нуклеуси для пластин та пластинок	
Поздовжній підконічний	1
Біпоздовжні	8
Біпоздовжньо-суміжні	2
Біпоздовжній суміжно-ортогональний	1
Нуклеуси для пластинок	
Біпоздовжні	1
Нуклеуси для пластинок, мікропластин	
Поздовжній сплющений	1
Нуклеуси для відщепів	
Поздовжній	1
Загалом	16

Більш спрацьованим варіантом, описаних вище нуклеусів, є наявний в одному екземплярі біпоздовжній зустрічного сколювання для пластинок (рис. 7, 1). Як і попередні, цей нуклеус вкритий молочно-білою непрозорою патиною. Він сплющений, бічні та тильна поверхні не несуть негативів попередньої підготовки нуклеусу до розколювання. Обидві площадки підправлені за допомогою зняття одного великого сколу. Край однієї з них потім підправили кількома дрібнішими. Негативи редукування представлені на обох зонах розщеплення. Край однієї з площадок зберіг сліди пришліфовки.

Нуклеуси біпоздовжньо-суміжні для пластин та пластинок представлені двома зразками. Вони вкриті молочно-білою непрозорою патиною. На одному з нуклеусів, як і на частині біпоздовжніх зустрічного сколювання, від етапу підготовки нуклеусу до роботи, збереглася реберчаста грань (рис. 6, 2). В одного нуклеусу площадки підправлялись за допомогою зняття одного великого сколу. У другого одна площадка сформована зняттям двох сколів, а друга – одним великим, а потім підправлена кількома дрібнішими. Редукування присутнє на обох нуклеусах. На одному нуклеусі краї обох площадок мають сліди шліфування. На нашу думку, ці біпоздовжньо-суміжні нуклеуси демонструють варіант продовження експлуатації біпоздовжніх зустрічного сколювання.

Нуклеус біпоздовжній ортогонально-суміжний наявний у колекції в одному екземплярі (рис. 6, 1). Як і всі попередні, він вкритий молочно-білою непрозорою патиною. Його поверхні не мають негативів від етапу попередньої підготовки нуклеусу до розколювання, площадки сформовані одним сколом, зони розколювання не несуть негативів редукування та слідів абразивної обробки. Навпаки, зона розколювання між площадкою і торцевою робочою поверхнею нуклеусу зберегла виразний карниз без жодних негативів від намагання його зняти. Цей нуклеус демонструє варіант максимального використання на стоянці сировинних ресурсів.

Нуклеус поздовжній підконічний для пластин та пластинок представлений в колекції одним зразком (рис. 4, 2). Як і біпоздовжні, він вкритий молочно-білою непрозорою патиною. Його бічні та тильна поверхні не мають негативів від ретельної підготовки нуклеусу до використання. Підживлення площадки відбувалось зняттям невеличких сколів чи сколу. Край площадки має негативи зняття карнизу. Сліди застосування абразиву відсутні.

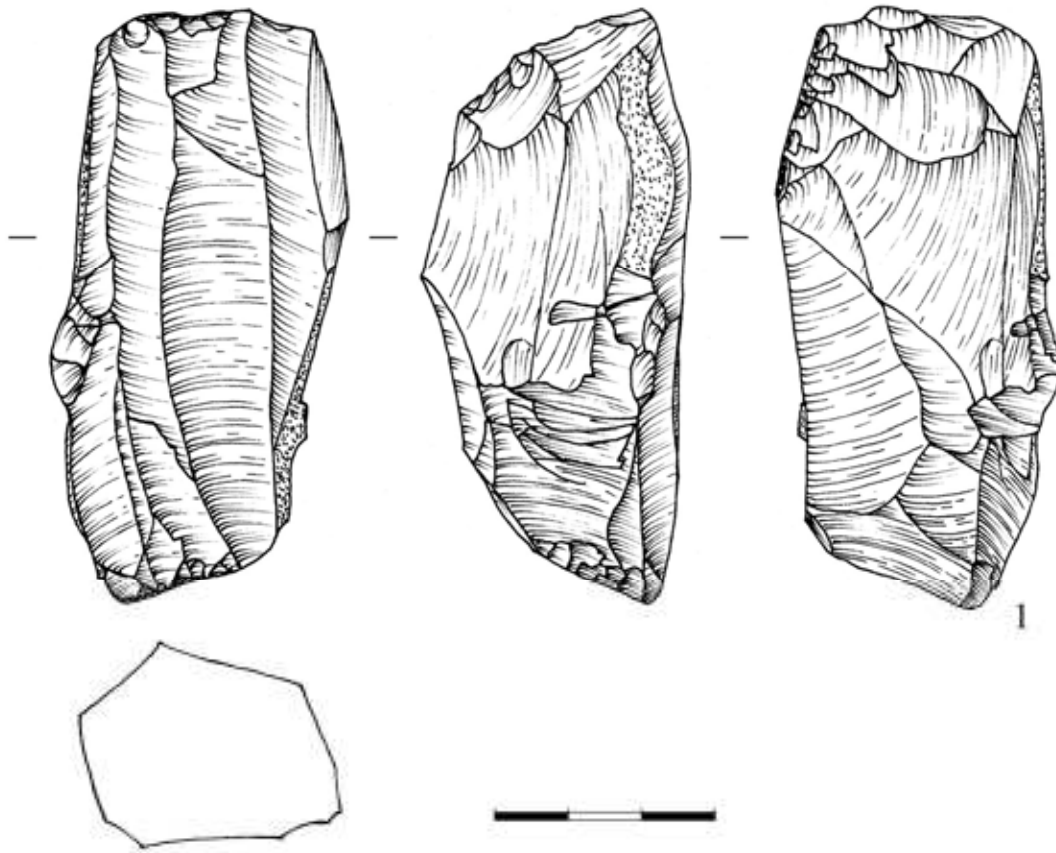

Рис. 5. Підкамінь-Монастир: 1 – нуклеус біпоздовжній для пластин і пластинок
Fig. 5. Pidkamin-Monastyr. 1 – bidirectional core for blades and bladelets

Нуклеус поздовжній сплющений, для пластинок та мікропластин представлений у збірці одним артефактом (рис. 7, 4). На відміну від попередньо описаних нуклеусів, цей вкритий не такою глибокою сіро-білою патиною. Привертає увагу робоча поверхня нуклеусу, яка вкрита пластинчастими негативами більш правильних форм, порівняно із описаними вище. Основою площадки нуклеусу є зняття одного великого сколу, який був потім підправлений дрібнішими. Негативи зняття карнизу присутні. Судячи з негативів на робочій поверхні і оформлення площадки, цей нуклеус, на відміну від попередніх, оброблений не за допомогою відбійника, а із застосуванням віджимної техніки сколу.

Нуклеус для відщепів представлений одним зразком (рис. 7, 3). Він вкритий інтенсивною біло-молочною патиною. Бічні поверхні та тил не мають слідів попередньої підготовки нуклеусу до розколювання. Як площадка використана поверхня зламу конкреції. Негативи застосування редукування та сліди абразиву повністю відсутні.

У колекції наявні 8 уламків нуклеусів, поверхні яких, як і більшості цілих зразків, є патинованими. Вірогідно, судячи з їх морфології, частина з них є фрагментами біпоздовжніх нуклеусів.

Найчисельнішою категорією знахідок у колекції є відщепи. Їх виділено 307 (див. табл. 1). Більшість вкрита молочно-білою непрозорою патиною. Переважають відщепи від 2 до 6 см завдовжки. Найбільший має розміри 91,9×66,8×13,2 мм. Відщепів без залишків кірки нараховується 137 (44,62%). Кірка наявна на дорсальних поверхнях у 170 (55,38%)

екземплярів. Серед них у більшості кірка займає до 25 % поверхні. Таких майже половина – 82 (48,23 %) від відщепів із кіркою на дорсальних поверхнях. Відщепів, у яких кірка займає 25–50 % дорсальної поверхні – 43 (25,30 %); 50–75 % дорсальної поверхні – 27 (15,88%); 75–100 % дорсальної поверхні, тобто первинних – 18 (10,59 %). Перевага відщепів із кіркою над відщепами без залишків кірки на дорсальних поверхнях та те, що більш ніж кожен десятий відщеп із кіркою належить до первинних, свідчить про доступність покладів сировини для давніх колективів, що у різний час заселяли Підкамінь-Монастир.

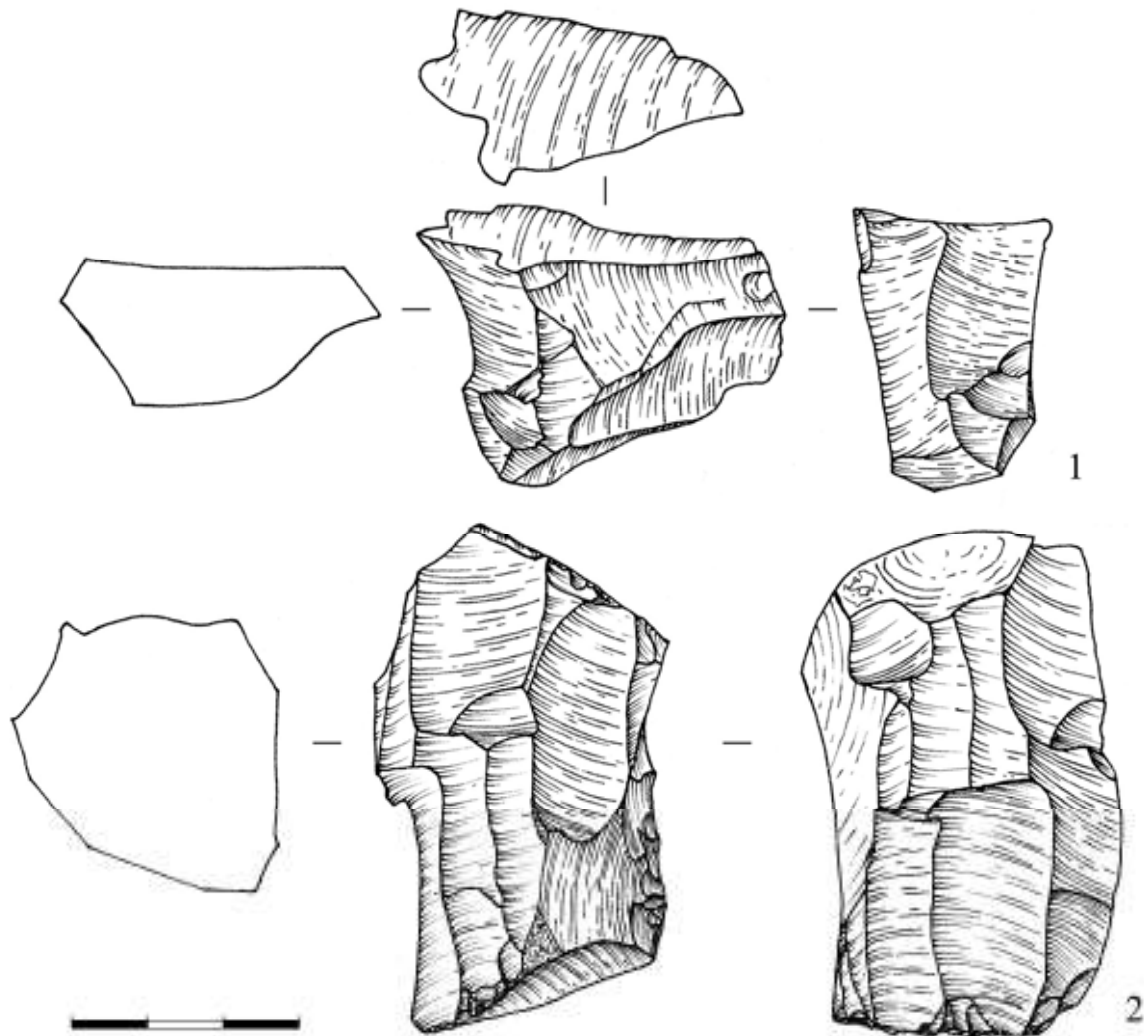

Рис. 6. Підкамінь-Монастир. 1 – нуклеус біпоздовжній ортогонально-суміжний; 2 – нуклеус біпоздовжньо-суміжний для пластин і пластинок

Fig. 6. Pidkamin-Monastyr. 1 – bidirectional core orthogonal-adjacent; 2 – bidirectional-adjacent core for blades and bladelets

Серед відщепів 25 екземплярів належать до реберчастих. Ребро, як правило, сформоване на один бік. Сколами формування площадок нуклеусів є 35 відщепів. Більшість із них зняті зі сторони робочої поверхні нуклеусів. На частині з них фіксується застосування прийомів редукування та абразивної обробки або ж тільки редукування.

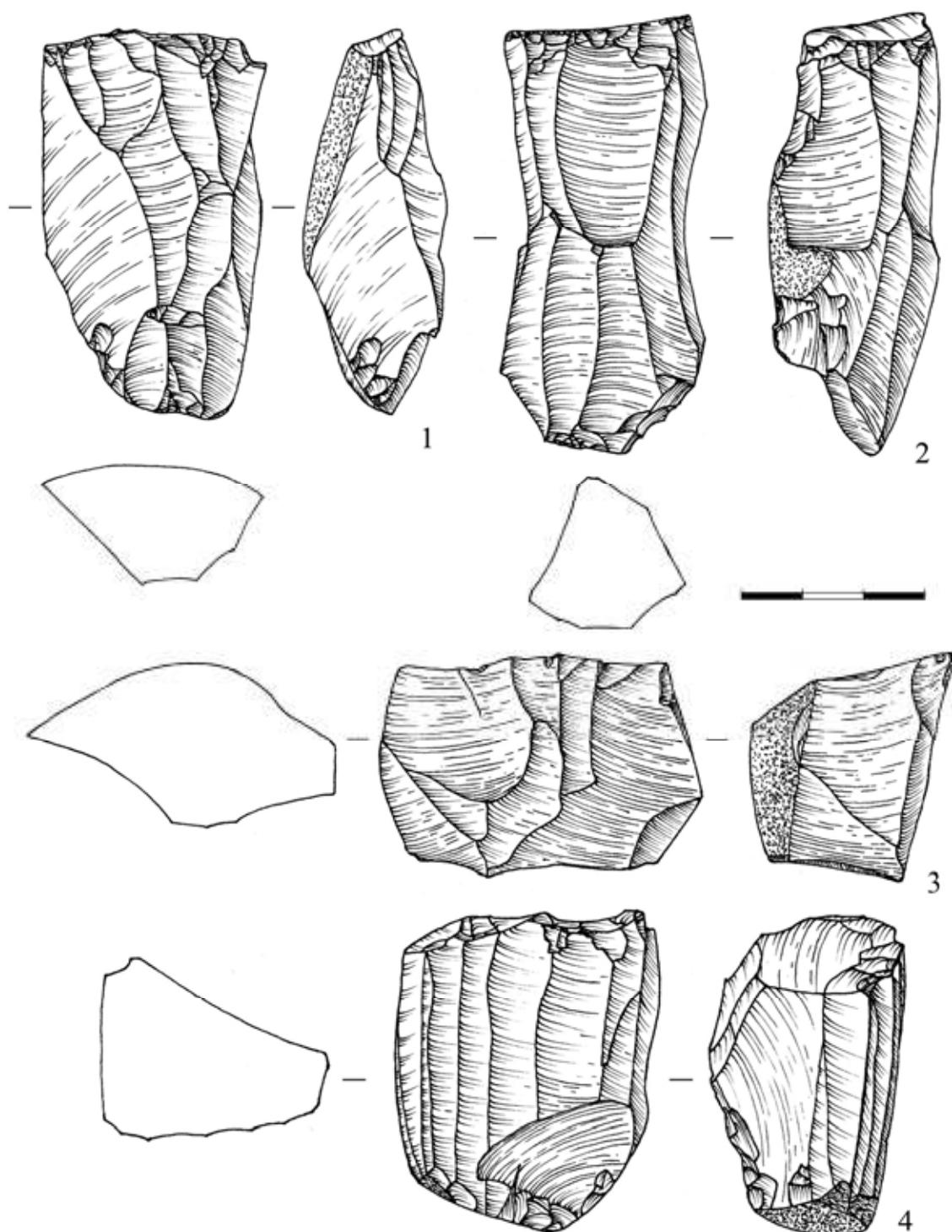

Рис. 7. Підкамінь-Монастир. 1 – нуклеус біпоздовжній для пластинок; 2 – нуклеус біпоздовжній для пластин і прастинок; 3 – нуклеус поздовжній для відщепів; 4 – нуклеус поздовжній сплюснений, для пластинок та мікропластин

Fig. 7. Pidkamin-Monastyr. 1 – bidirectional core for bladelets; 2 – bidirectional core for blades and bladelets; 3 – unidirectional core for flakes; 4 – unidirectional flattened core for blades and bladelets

Пластинчасті сколи представлені пластинами та пластинками (див. табл. 1). Пластин значно більше. Їх кількість становить понад чверть усіх знахідок колекції – 268 (27,97 %) (див. табл. 1). Більшість із них вкрита непрозорою молочно-білою патиною.

Цілих пластин знайдено 31 екземпляр, проксимальних фрагментів – 101, медіальних – 104, дистальних – 32.

Серед пластин 5 цілих (16,13 % від цілих) та 2 проксимальні фрагменти (1,98 % від проксимальних) є сколами підживлень площадок нуклеусів. Про це свідчать площадки цих сколів. До реберчастих належать 4 (12,9 % від цілих) цілих пластини, 6 (5,94 % від проксимальних) проксимальних фрагментів, 6 (5,77 % від медіальних) медіальних та 8 (25 % від дистальних) дистальних. Переважно це ребра, сформовані на один бік.

Найдовша ціла пластина має розміри 120,55×28,92×15,56 мм і належить до реберчастих односторонніх. Довжина більшості цілих пластин колекції знаходиться в межах від 24 до 75 мм, ширина від 12 до 22 мм. Для більшості пластин характерна товщина 3–7 мм. Товщина більшості реберчастих та пластин – сколів підживлення площадок нуклеусів коливається від 7 до 16 мм.

Цілі пластини мають типові верхньопалеолітичні форми. Переважають пластини з поздовжніми негативами на їх дорсальних поверхнях. Серед цілих таких 19 (61,29 %), серед проксимальних фрагментів – 64 (63,37 %), серед медіальних – 61 (58,65 %), серед дистальних – 13 (40,63 %). Пластин із біпоздовжніми негативами в їх ограновуванні серед цілих – 7 (22,58 %), серед проксимальних фрагментів – 25 (24,75 %). Серед медіальних – 32 (30,77 %), дистальних – 9 (28,12 %).

Більшість площадок пластин та їх проксимальних фрагментів належать до гладких – 79 (59,85 %) або лінійних – 26 (19,70 %). Ретельність підготовки процесу сколювання пластин відобразилась у застосуванні прийомів редукування та абразивної обробки, які зафіксовані на 47 (35,61 %) та тільки редукування на 40 (30,30 %) пластинах і їх проксимальних фрагментах.

Серед закінчень цілих пластин і дистальних фрагментів пластин більшість належить до пероподібних – 37 (58,73 %). Петлеподібних закінчень, тобто таких, які, як правило, притаманні сколам, після сколювання яких на робочих поверхнях нуклеусів утворювалися заломі, нараховується третина – 21 (33,33 %).

Пластинки становлять 6,99 % колекції. Всього цілих та фрагментів пластинок нараховується – 67 (див. табл. 1). Серед них цілих – 3, проксимальних фрагментів – 29, медіальних – 26 та дистальних – 9.

Найдовша серед цілих пластинок має розміри – 29,9×10,86×2,79 мм. Вона має трапецієподібну форму. Інші дві – нерегулярну.

Реберчасту грань має 1 ціла пластинка з біпоздовжньо-реберчастим ограновуванням, та 2 проксимальні фрагменти, серед яких 1 має реберчасте одностороннє ограновування, а другий – поздовжньо-реберчасте.

Як і серед пластин, серед пластинок переважають зразки з поздовжніми негативами в ограновуванні. Серед цілих – 1 (33,33 %), проксимальних фрагментів – 23 (79,31 %), медіальних – 20 (76,92 %) та дистальних – 6 (66,67 %). Біпоздовжні негативи присутні в ограновуванні 1 (33,33 %) пластинки, серед проксимальних фрагментів таких – 4 (13,79 %), медіальних – 6 (23,08 %), дистальних – 3 (33,33 %).

Серед площадок пластинок та їх проксимальних фрагментів, як і серед пластин та їх проксимальних фрагментів, переважають гладкі – 21 (65,63 %) та лінійні – 6 (18,75 %). Редукування і абразивна обробка наявні на 13 (40,63 %) та тільки редукування на 10 (31,25 %) пластинках і їх проксимальних фрагментах.

Закінчення цілих пластинок і дистальних фрагментів пластинок представлені пероподібними та петлеподібними варіантами порівну. Їх по 6 (50 %).

Лусок знайдено усього 12 (1,25 %) (див. табл. 1). Усі вони мають різну ступінь патинування. До невизначених сколів належить 174 (18,16 %) екземпляри (див. табл. 1).

Більшість із них вкриті патиною різної глибини. Уламків кременю нараховується 44 (4,59%) (див. табл. 1). Вони теж переважно вкриті патиною різної інтенсивності і серед них тільки два її повністю не мають.

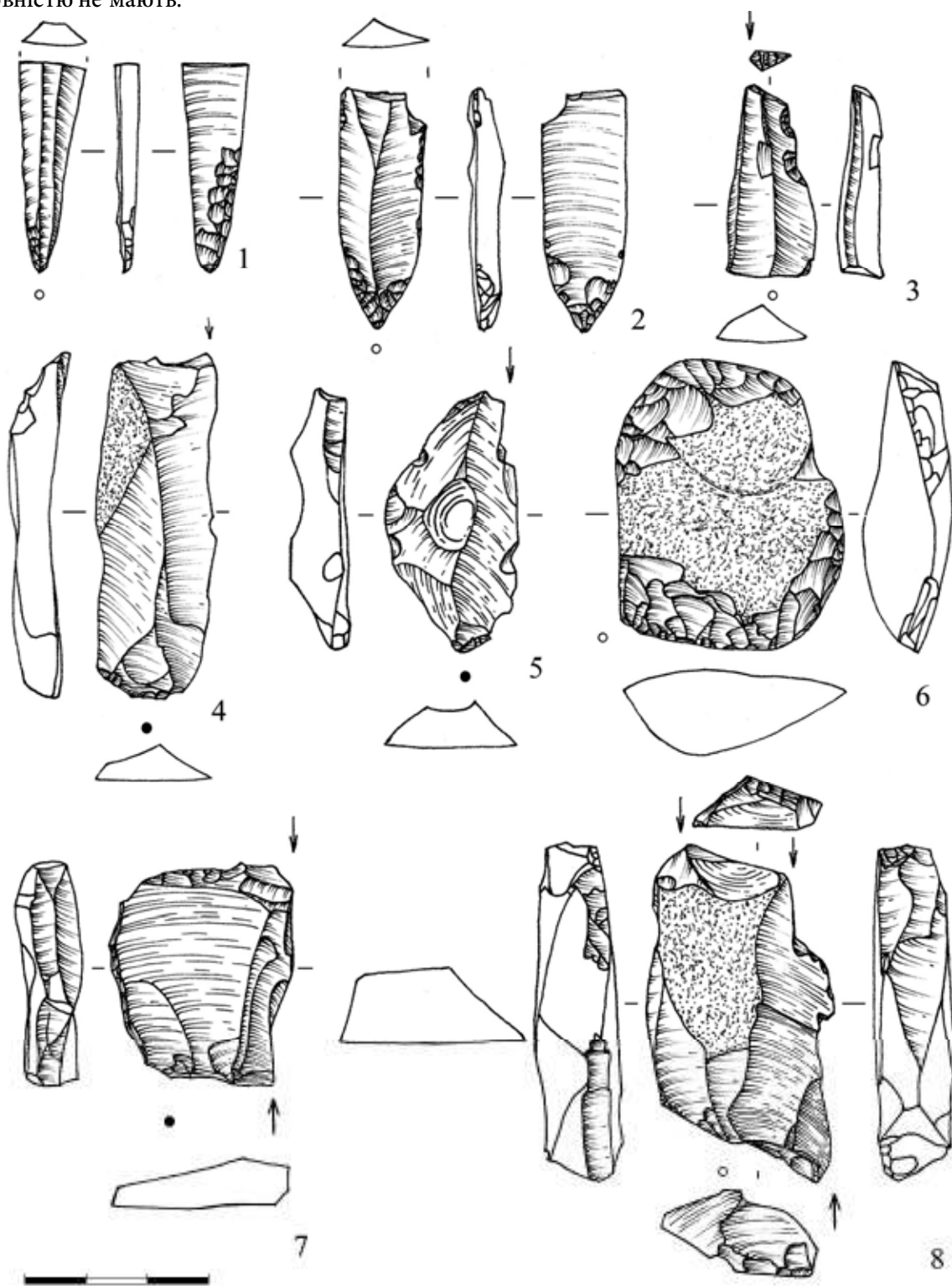

Рис. 8. Підкамінь-Монастир. 1, 2 – фрагменти вістер; 3 – 5, 7, 8 – різці; 6 – комбіноване знаряддя
 Fig. 8. Podkamin-Monastyr. 1, 2 – fragments of points; 3 – 5, 7, 8 – burins; 6 – combination tool

До знарядь належать 58 (6,05%) артефактів крем'яної колекції (див. табл. 1; 3). Наконечники оснащення металевих зброї представлені двома базальними частинами (рис. 8, 1, 2). Розглянувши їх, можна зробити висновок, що один наконечник був виготовлений на пластині з біпоздовжніми негативами на дорсальній поверхні (рис. 8, 2), інший – на пластинці з поздовжнім огрануванням (рис. 8, 1). Обидва мають черешки, сформовані напівкрутою ретушшю на дорсальні сторони та пласкою ретушшю на вентральні, на яких за її допомогою було прибрано відбивний горбок. Таке формування черешка, яке мінімально змінювало обриси пластинчастої заготовки, є типовим для виготовлення наконечників свідерської культури фінального палеоліту.

Таблиця 3

Підкамінь-Монастир. Знаряддя. Типологічна структура

Знаряддя	Кількість	%
Вістря	2	3,45
Різці	8	13,79
Скребки	7	12,07
Сокира	1	1,72
Поперечно-тронковані пластини	2	3,45
Комбіновані знаряддя	1	1,72
Пластини з ретушшю	9	15,52
Відщепи з ретушшю	16	27,59
Уламки з ретушшю	2	3,45
Невизначені фрагменти знарядь	1	1,72
Невизначені сколи з ретушшю	5	8,62
Кресальні кремені	4	6,9
Загалом	58	100

Різців знайдено 8 екземплярів (див. табл. 3). Бокові представлені: 1, виготовленим на пластині (рис. 8, 3), 1 боковим біпоздовжнім, виготовленим на відщепі – сколі підживлення площадки нуклеуса (рис. 8, 7) та 1 біпоздовжньо-альтернативним на відщепі (рис. 8, 8). Середні різці представлені: 1 на реберчастій односторонній пластині (рис. 9, 2), 1 на відщепі (рис. 10, 1) та 1 біпоздовжнім на пластині (рис. 9, 1). Кутових різів – 2. Обидва виготовлені на пластинах (рис. 8, 4, 5).

Скребок – 7 зразків (див. табл. 3). Усі кінцеві, виготовлені на пластинах, 2 є кінцевими подвійними (рис. 11, 5, 6). Серед 5 інших 3 мають робоче лезо, сформоване на дистальному кінці пластини (рис. 10, 2; 11, 7, 8), 2 – на проксимальному (рис. 11, 1, 4). Доцільно зазначити, що 2 останніх вкриті не такою потужною патиною, як інші скребки.

Пластини поперечно-тронковані, представлені двома фрагментованими зразками (див. табл. 3). В обох випадках тронкуванням знята площадка сколу. І в обох випадках в основі тронкування лежить один великий скол (рис. 11, 2, 3).

Сокира, що є в одному екземплярі, сформована на відщепі (див. табл. 3). Її робоче лезо має виразні сліди використання, а саме низку дрібних негативів сколів на обидва боки знаряддя (рис. 12, 4).

Комбіновані знаряддя представлені одним зразком. Він виготовлений на відщепі і поєднує скребок на одному кінці та сокиру – на протилежному. Лезо сокири сформоване сколами на дорсальну поверхню відщепу (рис. 8, 6).

Пластин із ретушшю та їх фрагментів всього 9 (див. табл. 3). Серед них: 3 цілі, 2 проксимальні фрагменти, 2 медіальні та 2 дистальні. За своєю морфологією вони не

відрізняються від пластин без ретуші та їх фрагментів. Цілі пластини і більшість фрагментів патиновані. Тільки один дистальний фрагмент є непатинованим (рис. 12, 1). На більшості екземплярів представлена дорсальна напівкрута та крута ретуш, яка займає невеличку ділянку поверхні виробу.

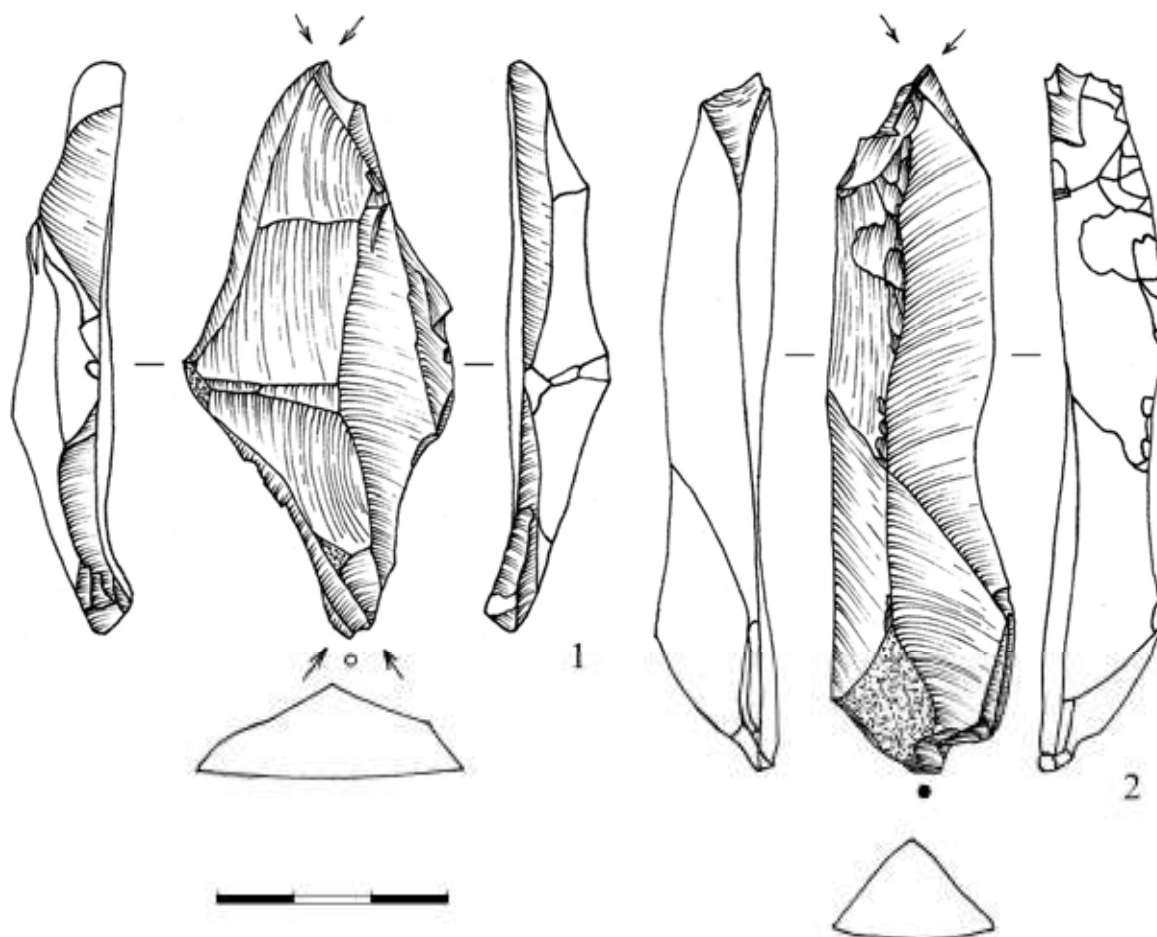

Рис. 9. Підкамінь-Монастир. 1 – 2 – різці
Fig. 9. Pidkamin-Monastyr. 1 – 2 – burins

Відщепів із ретушшю виділено 16 (див. табл. 3). Вони усі вкриті типовою, для більшості крем'яних артефактів цієї колекції патиною. На більшості з них ретуш займає незначні ділянки їх латеральних граней. Два уламки мають ретушовані окремі ділянки своїх граней. Обидва – патиновані.

Із найпізнішими епізодами використання кременю на Підкамені-Монастир пов'язані 4 кресальні кремені (рис. 11, 9, 10; 12, 2, 3): 3 з них не патиновані, 1, заготовкою для якого слугував уламок нуклеусу, частково вкритий патиною різної інтенсивності (рис. 12, 3).

Фрагмент невизначеного знаряддя має яскраві сліди пошкодження від дії вогню. Невизначені сколи з ретушшю представлені п'ятьма екземплярами. Усі вони патиновані.

Сколів виготовлення знарядь, а саме різців – різцевих сколів, знайдено 4 (див. табл. 1). Усі вони належать до перших сколів формування робочого леза різця. Як і різці, вони патиновані.

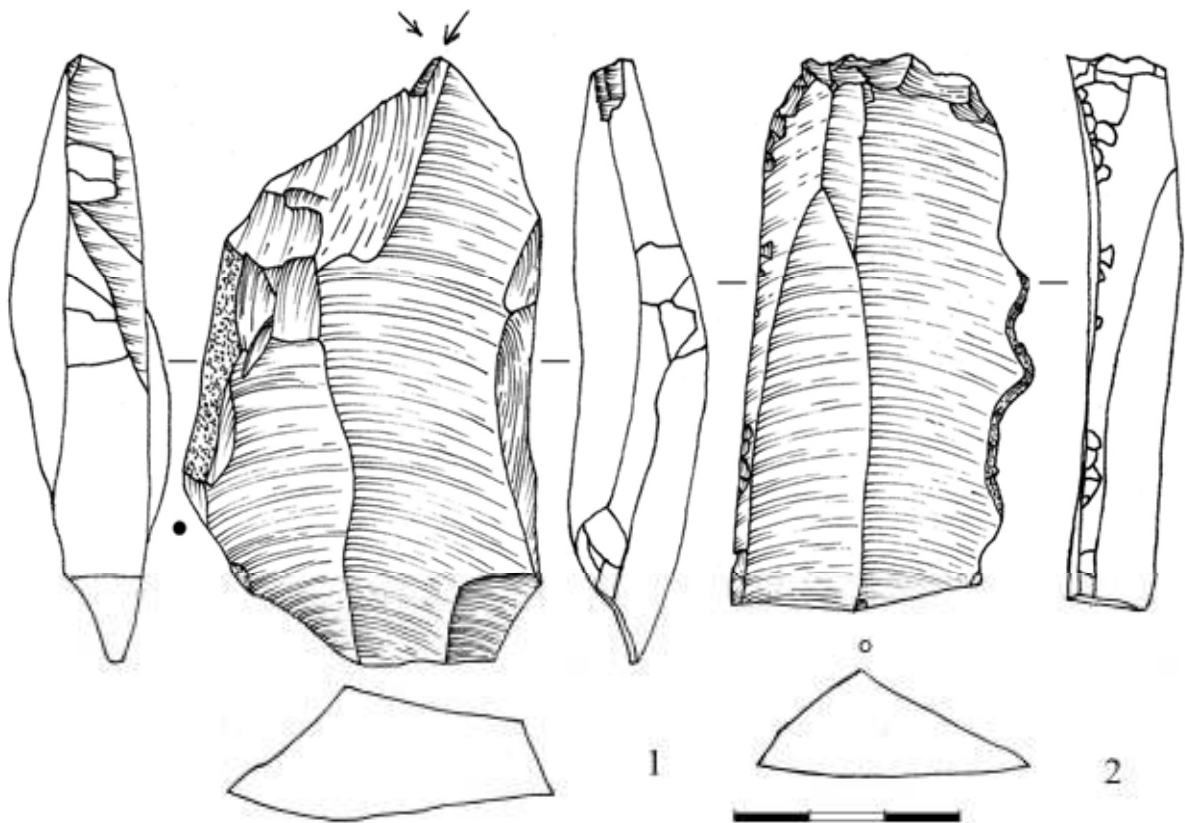

Рис. 10. Підкамінь-Монастир. 1 – різець; 2 – скребок
 Fig. 10. Pidkamin-Monastyr. 1 – burin; 2 – scraper

Отже, зручність місцевості та наявність і доступність крем'яної сировини зумовили неодноразове заселення пам'ятки Підкамінь-Монастир.

Серед нуклеусів біпоздовжні (рис. 4, 1; 5; 7, 1, 2) та біпоздовжньо-суміжні (рис. 6, 2) за своїми морфологічними ознаками належать до свідерської культури фінального палеоліту. Нуклеуси саме таких типів є основними для свідерських пам'яток [Залізняк 1989; 1999; Zaliznyak 1995; Stupak 2006, p. 109–119]. Вірогідно, до свідерського комплексу належить і нуклеус поздовжній підконичний для пластин та пластинок (рис. 4, 2). Поздовжні нуклеуси періодично представлені поодинокими екземплярами в свідерських комплексах [Залізняк 1989; 1999; Zaliznyak 1995; Stupak 2006, p. 109–119]. Із біпоздовжніми, що належать до свідеру, його споріднюють загальні пропорції, пропорції та форма негативів на робочій поверхні, спосіб підготовки площадки сколювання та ступінь патинування. Хоча треба відзначити, що ми не вважаємо ступінь патинування того чи того артефакту вирішальним для їх зарахування до певного хронологічного періоду, але, на нашу думку, у роботі з цією колекцією на ступінь патинування знахідок необхідно звертати увагу.

Нуклеуси біпоздовжні ортогонально-суміжні невідомі в свідерських комплексах Українського Полісся. Нуклеус цього типу, наявний в колекції, має схожість із нуклеусами красносільської культури фінального палеоліту і безпосередньо із нуклеусом подібного типу зі стоянки Красносілля Є. Подібність виявляється і у формі карнизу, що зберігся на ньому (рис. 6, 1) [Залізняк 1989, с. 12–20; Ступак 2003, с. 289–301]. Але треба зауважити, що нуклеуси з не знятими карнизами періодично трапляються і в свідерських пам'ятках. Однозначно цей нуклеус можна зарахувати до фінальнопалеолітичного епізоду існування пам'ятки.

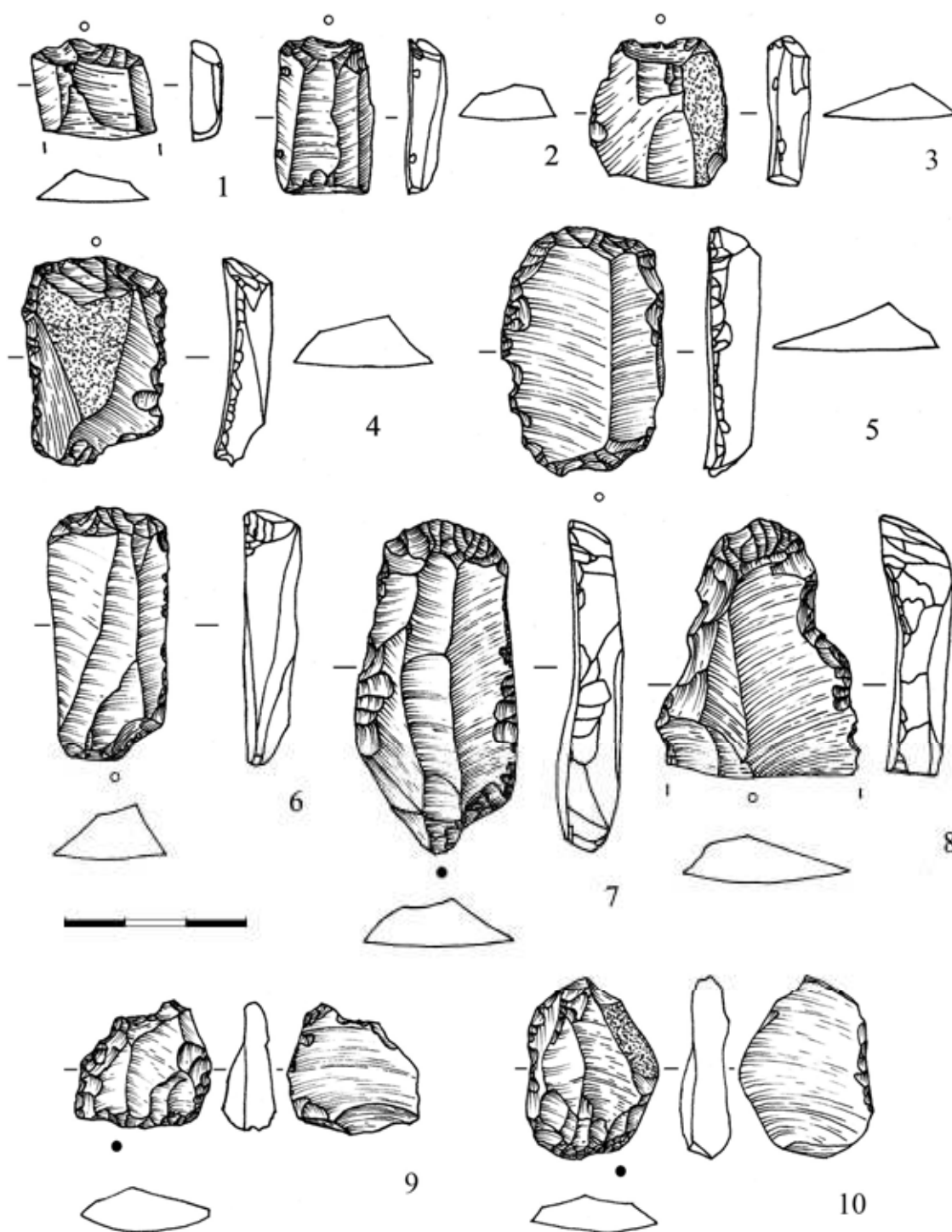

Рис. 11. Підкамінь-Монастир. 1, 4 – 8 – скребки; 2, 3 – пластини поперечно-тронковані; 9, 10 – кресальні кремені

Fig. 11. Pidkamin-Monastyr. 1, 4 – 8 – scrapers; 2, 3 – straight-truncated blades, 9, 10 – flints to produce fire

Не пов'язаним із фінальнопалеолітичним часом є нуклеус поздовжній сплющений, для пластинок та мікропластин, який оброблявся у віджимній техніці (рис. 7: 4). У свідерських пам'ятках Українського Полісся Прибірськ 13 та Березно 6 є нуклеуси, із яких отримання

пластинчастих сколів відбувалось віджимом, але вони мають конічні, або ж торцеві форми [Залізняк, 1989; 1999; Zaliznyak, 1995; Stupak, 2006, р. 109–119]. Нуклеуси, які мають форму, наближену до виявленого у Підкамінь-Монастир, є характерними для пам'яток кінця мезоліту – початку неоліту. А саме пам'яток типу Раделичі [Конопля, 1996, с. 18–21; Конопля, 1999, с. 3–21; Грибович, Конопля, 2007, с. 216–230], або ж Мшана 10 – Раделичі 4 [Гаскевич, 2003, с. 6]. Слід зазначити, що на відміну від розглянутих вище нуклеусів колекції, цей менш інтенсивно патинований сіро-білою патиною.

Нуклеус для відщепів (рис. 7, 3), наявний у колекції, за своїми пропорціями дуже нагадує поздовжній нуклеус із стоянки Красносілля Є [Ступак, 2003, с. 299, рис. 2, 1]. Слід зазначити, що за ступенем патинизації він ні чим не відрізняється від віднесених до фінальнопалеолітичного часу.

Що ж стосується пренуклеуса, то він за своїми характеристиками цілком може бути віднесений до свідеру. Тригранні пренуклеуси є одним із найрозповсюдженіших типів на свідерських пам'ятках [Ступак, 2017b, с. 6].

Стосовно фрагментів нуклеусів, то з огляду на те, що частина з них вірогідно є фрагментами біпоздовжніх, видається цілком можливим, що принаймні частина з них може належати до фінальнопалеолітичного часу і безпосередньо до свідерського комплексу.

Серед сколів, вірогідно, більшість належить до фінальнопалеолітичного часу і безпосередньо до свідерського комплексу. Особливо переконливо про це свідчить результат аналізу пластинчастих сколів. По більшості з них чітко видно, що вони були отримані відбійником. А також про те, що більшість пластинчастих сколів належить до свідерської індустрії, свідчить високий відсоток серед них зразків із біпоздовжнім ограновуванням. Такі відсотки є цілком співставні із відсотками таких сколів у свідерських комплексах Українського Полісся [Ступак, 2017a, с. 92–96, табл. 13–16].

Серед знарядь не викликає ніяких сумнівів віднесення фрагментів вістер до свідеру (рис. 8, 1, 2).

На нашу думку, враховуючи морфологію різців, усіх їх слід віднести до фінальнопалеолітичного часу і свідерського комплексу (рис. 8, 3–5, 7, 8; 9; 10, 1). Теж саме стосується і більшості скребків (рис. 10, 2; 11, 5–8). Вірогідно, що і два інші, у яких робоча поверхня сформована на проксимальній частині, і які відрізняються від попередніх нижчим ступенем патинування, теж належать до фінальнопалеолітичного часу (рис. 11, 1, 4).

Поперечно тронковані пластини не є поширеними виробами для будь-якого періоду використання кременю (рис. 11, 2, 3). Ми не можемо чітко віднести ці вироби до якогось конкретного типу пам'яток чи хронологічного періоду.

Сокира, на нашу думку, відповідно до її розмірів і морфології, цілком може бути віднесена до свідерської культури (рис. 12, 4). Схожі речі широко представлені в свідерських комплексах Українського Полісся.

Комбіноване знаряддя поєднує у собі скребок і сокиру, що є доволі нетиповим поєднанням (рис. 8, 6). Хоча сокири є типовим виробом на фінальнопалеолітичних і насамперед свідерських пам'ятках Українського Полісся, поєднання їх із скребками нам не відомі. Не відомі такі вироби і у раделицьких комплексах. Тож, ми утримаємося від чіткого зарахування цього виробу до якогось конкретного хронологічного періоду. Хоча слід зауважити, що за ступенем патинування цей виріб не відрізняється від більшості виробів, які, вважаємо, належать до фінальнопалеолітичного часу.

Більшість ретушованих сколів, а також уламків із ретушню слід віднести до фінальнопалеолітичного часу. Очевидно, з ним не пов'язаний дистальний фрагмент пластини з ретушню (рис. 12, 1).

Чотири кресальні кремені (рис. 11, 9, 10; 12, 2, 3) належать до останнього етапу використання кременю на пам'ятці і вірогідніш за все відносяться до часу існування поруч монастиря.

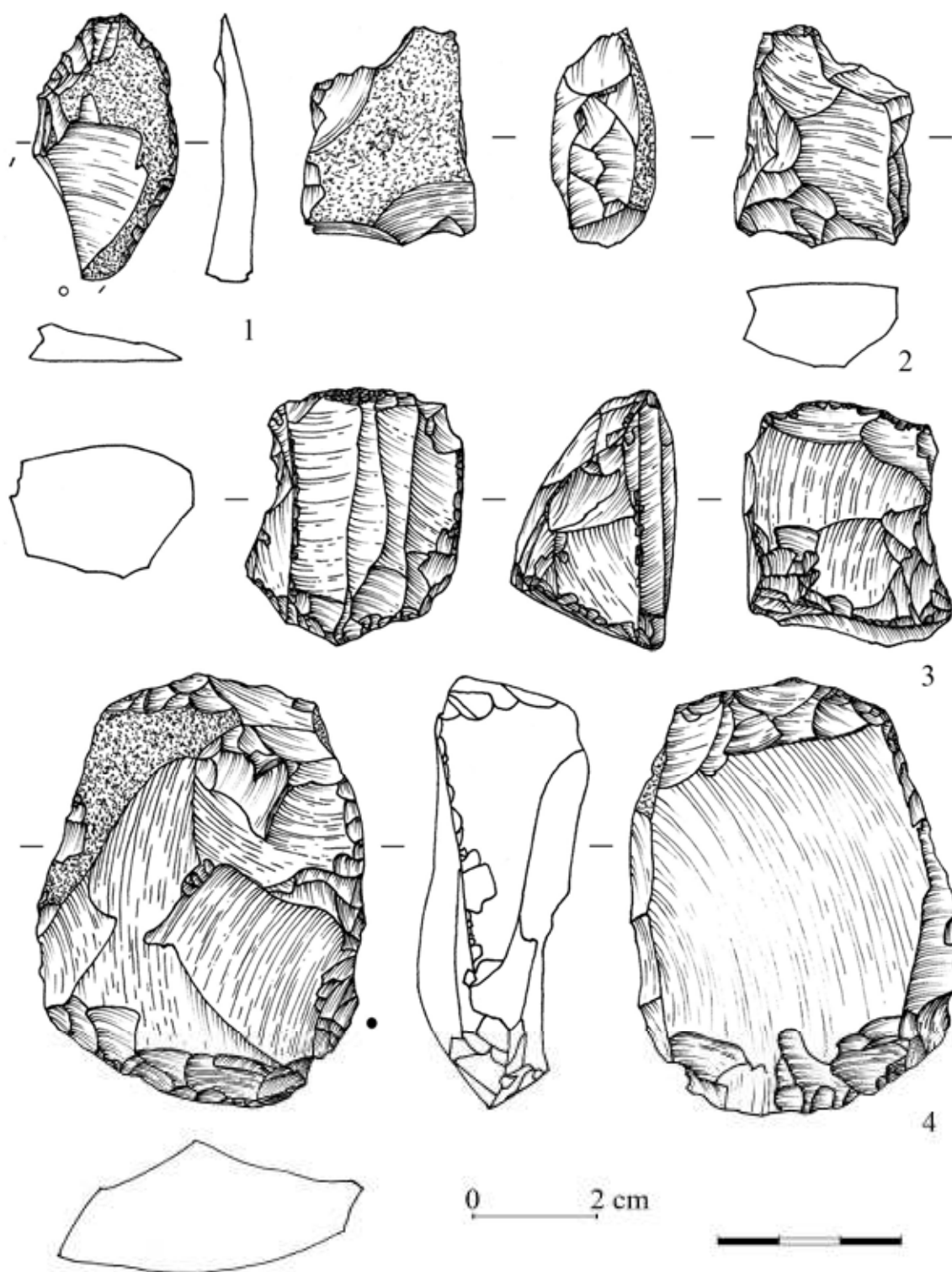

Рис. 12. Підкамінь-Монастир. 1 – пластина з ретушю; 2, 3 – кресальні кремні; 4 – сокира
Fig. 12. Pidkamin-Monastyr. 1 – retouched blade; 2, 3 – flints to produce fire; 4 – axe

Таким чином, крем'яні матеріали з пам'ятки Підкамінь-Монастир відносяться, як мінімум, до трьох хронологічних періодів. Більшість знахідок належить до фінальнопалеолітичного часу. Цілком вірогідно, що з цим хронологічним періодом пов'язано два епізоди

заселення пам'ятки. Основний – свідерський. Із часом присутності на пам'ятці свідерської людності пов'язана, на нашу думку, більшість знахідок. Зокрема, пренуклеус, нуклеуси біпоздовжні, біпоздовжньо-суміжні, поздовжній підконічний для пластин та пластинок (рис. 4, 1, 2; 5; 6, 2; 7, 1, 2), а також знаряддя: фрагменти вістер (рис. 8, 1, 2), різці (рис. 8, 3–5, 7, 8; 9; 10, 1), принаймні частина скребків (рис. 10, 2; 11, 5–8), сокира (рис. 12, 4). Вірогідно із свідерським комплексом пов'язана як мінімум частина фрагментів нуклеусів, а також більшість сколів з ретушшю та без неї.

Про інший епізод заселення пам'ятки у фінальнопалеолітичний період, пов'язаний із носіями красносільських традицій кременеобробки, можуть свідчити нуклеус біпоздовжній ортогонально-суміжний та нуклеус для відщепів (рис. 6, 1; 7, 3). Але не треба заперечувати варіант, що ці нуклеуси є частиною свідерського комплексу і лише свідчать про специфічність свідерської кременеобробки цієї пам'ятки.

Другий хронологічний період (кінець мезоліту – початок неоліту) представлений нуклеусом сплосченим, для пластинок та мікропластин, які отримувались із нього віджимом (рис. 7, 4). Такі нуклеуси характерні для пам'яток типу Раделичі, або ж Мшана 10 – Раделичі 4.

Останній період заселення пам'ятки, про який свідчать крем'яні знахідки, пов'язаний вже із застосуванням заліза. До цього часу належать 4 кресальні кремені (рис. 11, 9, 10; 12, 2, 3). Вірогідно, вони були задіяні вже під час існування монастиря. Тобто, найвірогіднішим часом їх функціонування є період другої половини XV – середини XX ст. До цього періоду, ймовірно, також належить більша частина з 20 не патинованих кременів колекції.

ЛІТЕРАТУРА

- Гаскевич, Д. Л. (2003). *Крем'яний інвентар неолітичних культур України*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук: 07.00.04 – археологія; НАН України, Інститут археології. Київ, 20 с.
- Грибович, Р., Конопля, В. (2007). Пам'ятка пізнього мезоліту Раделичі I у Північно-Східному Передкарпатті. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 11, 216–230.
- Зализняк, Л. Л. (1989). *Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита*. Киев: Наукова думка.
- Зализняк, Л. Л. (1999). *Фінальний палеоліт північного заходу Східної Європи*. Київ.
- Конопля, В. (1996). Дослідження пізньомезолітичного поселення Раделичі-4. В В. Конопля (ред.), *Археологічні дослідження на Львівщині у 1995 р.* Львів: ФІРА-люкс, 18–22.
- Конопля, В. (1999). Пам'ятка пізнього мезоліту Раделичі – 2. *Львівський археологічний вісник*, 1, 3–21.
- Онищук, Я. (2008). Археологічні пам'ятки Бродівського району Львівської області (за матеріалами Бродівського історико-краєзнавчого музею). *Археологічні дослідження Львівського університету*, 11, 172–194.
- Сілаєв, О., Ільчишин, З. (2020а). *Звіт про археологічні дослідження на території монастиря домініканців – пам'ятки архітектури національного значення XV–XVIII ст. в смт. Підкамінь Львівської області у 2019 році*. Науковий архів НДЦ «Рятівна археологічна служба» ІА НАН України
- Сілаєв, О., Ільчишин, З. (2020b). Дослідження на подвір'ї монастиря домініканців в селищі Підкамінь. *Археологічні дослідження в Україні 2019*, 158–160.
- Сілаєв, О., Ільчишин, З. (2021а). Рятівні дослідження пізньосередньовічного кладовища Домініканського монастиря в Підкамені (Львівська область). У М. А. Плавінські, В. М. Сідаровіч (уклад, і навук. ред.), *Експедиція працягласцю ў жыццё: зборнік навуковых артыкулаў памяці Аляксандра Плавінскага*. Мінск: Колорград, 341–357.
- Сілаєв, О., Ільчишин, З. (2021b). Археологічні дослідження на внутрішньому подвір'ї Підкамінського монастиря. *Історія Підкаменя в контексті політичних, соціально-економічних та культурних процесів на західно-українських землях. Збірник 2 (Матеріали другої міжнародної науково-краєзнавчої конференції. Підкамінь; Львів: Видавництво Левада, 47–74.*
- Сілаєв, О., Сало, Б., Білас, Н., Конопля, В. (2016). Нові відкриття на Львівщині. *Археологічні дослідження в Україні 2015*, 103–104.

Ступак, Д. В. (2003). Технологія розколювання кременю фінальнопалеолітичної стоянки Красносілля Є. *Кам'яна доба України*, 4, 289–301.

Ступак, Д. В. (2017а). *Технології розщеплення кременю фінальнопалеолітичних і мезолітичних культур Українського Полісся*: Текст дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук: 07.00.04 – археологія; НАН України, Інститут археології. Київ, 387 с.

Ступак, Д. В. (2017б). *Технології розщеплення кременю фінальнопалеолітичних і мезолітичних культур Українського Полісся*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук: 07.00.04 – археологія; НАН України, Інститут археології. Київ, 16 с.

Zaliznyak, L. L. (1995). *The swidrian reindeer – hunters of Eastern Europe*. Wilkau-Hasslau.

Stupak, D. (2006). Chipped Flint Technologies in Sviderian Complexes of the Ukrainian Polissya Region. *Archaeologia Baltica*, 7, 109–119.

REFERENCES

Haskevych, D. L. (2003). *Krem'ianyi inventar neolitychnykh kultur Ukrainy*. Dissertation Abstracts International. Institute of Archaeology of NAS Ukraine. Kyiv, 20 с. (in Ukrainian).

Hrybovych, R., & Konoplia, V. (2007). Pam'iatka piznoho mezolitu Radelychi I u Pivnichno-Skhidnomu Peredkarpatti. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 11, 216–230. (in Ukrainian).

Zalizniak, L. L. (1989). *Okhotniki na severnogo olenia Ukrainського Polesia epokhi finalnogo paleolita*. Kiev: Naukova dumka. (in russian).

Zalyzniak, L. L. (1999). *Finalnyi paleolit pivnichnogo zakhodu Skhidnoi Yevropy*. Kyiv. (in Ukrainian).

Konoplia, V. (1996). Doslidzhennia piznomezolitichnogo poselennia Radelychi-4. In V. Konoplia (Ed.), *Arkheolohichni doslidzhennia na Lvivshchyni u 1995 r.* Lviv: FIRA-liuks, 18–22. (in Ukrainian).

Konoplia, V. (1999). Pam'iatka piznoho mezolitu Radelychi – 2. *Lvivskyi arkheolohichnyi visnyk*, 1, 3–21. (in Ukrainian).

Onyshchuk, Y. (2008). Arkheolohichni pam'iatky Brodivskoho raionu Lvivskoi oblasti (za materialamy Brodivskoho istoryko-kraieznavchoho muzeiu). *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 11, 172–194. (in Ukrainian).

Silaiev, O., & Ilchyshyn, Z. (2020a). *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia na terytorii monastyria dominikantsiv – pam'iatky arkhitektury natsionalnogo znachennia XV–XVIII st. v smt. Pidkamin Lvivskoi oblasti u 2019 rotsi*. Archiv of the Scientific Research Center “Rescue Archaeological Service” Institut of Archaeology of NAS Ukraine. Lviv. (in Ukrainian).

Silaiev, O., & Ilchyshyn, Z. (2020b). Doslidzhennia na podviri monastyria dominikantsiv v selyshchi Pidkamin. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2019*, 158–160. (in Ukrainian).

Silaiev, O., & Ilchyshyn, Z. (2021a). Riativni doslidzhennia piznoserednovichnogo kladovyshcha Dominikanskoho monastyria v Pidkameni (Lvivska oblast). In M. Plavinski, V. Sidarovich (Eds.), *Ekspedytsiia pratsiahlastsiu u zhytstsi: zbornik navukovykh artykulau pamiatsi Aliaksandra Plavinskaha*. Minsk: Kolorhrad, 341–357. (in Ukrainian).

Silaiev, O., & Ilchyshyn, Z. (2021b). Arkheolohichni doslidzhennia na vnutrishnomu podviri Pidkaminskoho monastyria. *Istoriia Pidkamenia v konteksti politychnykh, sotsialno-ekonomichnykh ta kulturnykh protsesiv na zakhidno-ukrainskykh zemliakh. 2 (Materialy druhoi mizhnarodnoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii)*. Pidkamin; Lviv: Vydavnytstvo Levada, 47–74. (in Ukrainian).

Silaiev, O., Salo, B., Bilas, N., & Konoplia, V. (2016). Novi vidkryttia na Lvivshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2015*, 103–104. (in Ukrainian).

Stupak, D. V. (2003). Tekhnolohiia rozkoliuvannia kremeniu finalnopalolitychnoi stoianky Krasnosillia Ye. *Kam'iiana doba Ukrainy*, 4, 289–301. (in Ukrainian).

Stupak, D. V. (2017а). *Tekhnolohii rozshchepлення kremeniu finalnopalolitychnykh i mezolitychnykh kultur Ukrainського Polissia*. Dissertation. Text. Institute of Archaeology of NAS Ukraine. Kyiv, 387 с. (in Ukrainian).

Stupak, D. V. (2017b). *Tekhnolohii rozshchepлення kremeniu finalnopaleolitychnykh i mezolitychnykh kultur Ukrainskoho Polissia*. Dissertation Abstracts International. Institute of Archaeology of NAS Ukraine. Kyiv, 16 s. (in Ukrainian).

Zaliznyak, L. L. (1995). *The swidrian reindeer – hunters of Eastern Europe*. Wilkau-Hasslau.

Stupak, D. (2006). Chipped Flint Technologies in Swiderian Complexes of the Ukrainian Polissya Region. *Archaeologia Baltica*, 7, 109–119.

Стаття: надійшла до редакції 11.08.2024
прийнята до друку 21.10.2024

FLINT ASSEMBLAGE FROM THE PIDKAMIN-MONASTYR SITE

Dmytro STUPAK¹, Oleksandr SILAYEV, Zoia ILCHYSHYN²

¹*Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine,
Volodymyr Ivasyuk ave., 12, 04210, Kyiv, Ukraine,
e-mail: stupak17@ukr.net,*

²*Scientific Research Centre «Rescue Archaeological Service»
Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: silayevs@ukr.net; zoya.arch@gmail.com*

The Pidkamin-Monastyr site is located on the territory of the 15th – 18th century Dominican monastery in the Pidkamin village, Zolochiv district, Lviv region. Monastery ensemble occupies a vantage point in the locality called Rozhanytsia mountain on a high plateau rising above the valleys of the Ikva and Seret rivers, at the junction of the major river basins of Dnipro and Dniester.

In 2019, an expedition of Scientific research center «Rescue archaeological service» of the Institute of Archaeology (National Academy of Sciences, Ukraine) have conducted research at the monastery courtyard resulting in the discovery of a large collection of flint artifacts – 958 in exact number.

Flint materials from the Pidkamin-Monastyr site belong to at least three chronological periods. Most of the finds belong to the Final Paleolithic period. It is quite likely that two occupations of the site are associated with this chronological period. The main one is the Swiderian. In our opinion, most of the finds are associated with the time of the Swiderian population presence at the site. In particular, the precore, the bidirectional cores, bidirectional-adjacent cores, unidirectional subconical core for blades and bladelets. As well as the tools: fragments of points, burins, at least part of the scrapers, and an axe.

Another probable episode of occupation of the site in the Final Paleolithic period associated with the Krasnosilsk culture flintworking traditions. The possibility of such an episode is evidenced are bidirectional core orthogonal-adjacent and unidirectional core for flakes. However, one should not reject the option that these nuclei are part of the Swider complex and only indicate the specificity of Swider industry of this site.

The second chronological period – the end of the Mesolithic – the beginning of the Neolithic, represented by a unidirectional-flatted core for blades and bladelets, which to produce by in pressure technique. Such cores are typical for the sites of Radelychy type.

The last period of occupation of the site, which flint finds can testify to us, is already associated with the use of iron. To this time is belong the 4 flints to produce fire. Most likely, they were used already during the existence of the monastery. That is, the most likely time of their functioning is the period from the second half of the 15th to the middle of the 20th century. Probably, 20 unpatinated flints of the collection belong to this period, or at least most of them.

Key words: Final Paleolithic, Mesolithic, Neolithic, Swiderian culture, Radelychy-type sites, modern times, flints to produce fire.